

**Σειρά Δράσεων του ΚΕΜΕ-ΠΚ «Σεμινάρια Νέων Ερευνητών»
Διαδικτυακή Ημερίδα: «Η Κρίση και οι Κρίσεις»
16 Μαρτίου 2021**

**«Ο Φαύλος Κύκλος της Αβεβαιότητας:
Επισφαλής Εργασία, Νέα Γενιά και Κοινωνική Ευπάθεια. Ερευνητικά Ευρήματα
για την Κατάσταση των Πραγμάτων»**

Μαρία Δρακάκη

Κοινωνιολόγος, Διδάκτωρ Τμήματος
Πολιτικής Επιστήμης του Π.Κ.
Ερευνήτρια & Field Manager του ΚΕΠΕΤ
Μέλος ΣΕΠ του ΕΑΠ

Σοφία Σαριδάκη

MSc στη Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση
Υπ. Διδάκτωρ Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης
του Π.Κ.
Ερευνήτρια του ΚΕΠΕΤ

Σε συνεργασία με

Νίκο Παπαδάκη

Καθηγητής και Διευθυντής του Κέντρου Πολιτικής Έρευνας και Τεκμηρίωσης (ΚΕΠΕΤ)
Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Π.Κ.
Αν. Διευθυντής του ΚΕΜΕ-Π.Κ.
Επιστημονικά Υπεύθυνος του Έργου με ΚΑ 10540

Το Ερευνητικό Έργο με τίτλο: «Επισφαλής Εργασία και Νέα Γενιά στην Ελλάδα σήμερα: Δευτερογενής Ποσοτική Ανάλυση, Πρωτογενής Ποιοτική Έρευνα Πεδίου και Ερευνητικά Εδραιωμένες Προτάσεις Πολιτικής» (ΚΑ 10540) υλοποιείται από ερευνητική ομάδα του ΚΕΠΕΤ του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης, με Ε.Υ. τον Καθηγητή Νίκο Παπαδάκη, και εντάχθηκε με την με ΑΠ 117/14-01-2020 Απόφαση Ένταξης στο Ε.Π. ΑΝΑΔΕΔΒΜ (με κωδικό ΟΠΣ MIS 5048510). Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο-ESF) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση».

1. Εισαγωγή

- Αναμφίβολα, η παρατεταμένη (δεκαετής) οικονομική ύφεση και τα αυστηρά δημοσιονομικά μέτρα που ελήφθησαν στο πλαίσιο των Μεσοπρόθεσμων Πλαισίων Δημοσιονομικής Στρατηγικής (Μνημόνια) στην Ελλάδα επέφεραν μία σειρά από δραματικές μεταβολές στα πεδία της οικονομίας και της απασχόλησης, απορρυθμίζοντας εντελώς την αγορά εργασίας, εκτοξεύοντας κατακόρυφα τα ποσοστά ανεργίας, έχοντας άμεση επίπτωση στον κοινωνικό ιστό της χώρας και, κατά συνέπεια στον κοινωνικό μετασχηματισμό της.
- Η Κρίση επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την κατάσταση των πραγμάτων στην αγορά εργασίας, προκαλώντας μία σειρά από μεταβολές σε σχέση με τις συνιστώσες του πεδίου της εργασίας και της εργασιακής συνθήκης, -προκαλώντας μεταξύ άλλων και την σταδιακή διεύρυνση της επισφαλούς εργασίας και των επισφαλών μορφών εργασίας, στις οποίες εξ ανάγκης η νέα γενιά αρκετά συχνά στρέφεται, ως μοναδική εναλλακτική λύση, προκειμένου να ξεφύγει από ή να μην υποπέσει στην ανεργία- (Παπαδάκης κ.ά., 2016: 65).
- Με τον όρο επισφαλής εργασία νοείται *«η εργασία που είναι αβέβαιη, ασταθής και ανασφαλής και στην οποία οι εργαζόμενοι/ες φέρουν τους κινδύνους της εργασίας.... και λαμβάνουν περιορισμένες κοινωνικές παροχές και νόμιμη προστασία»* (Kalleberg & Vallas 2017: 1).

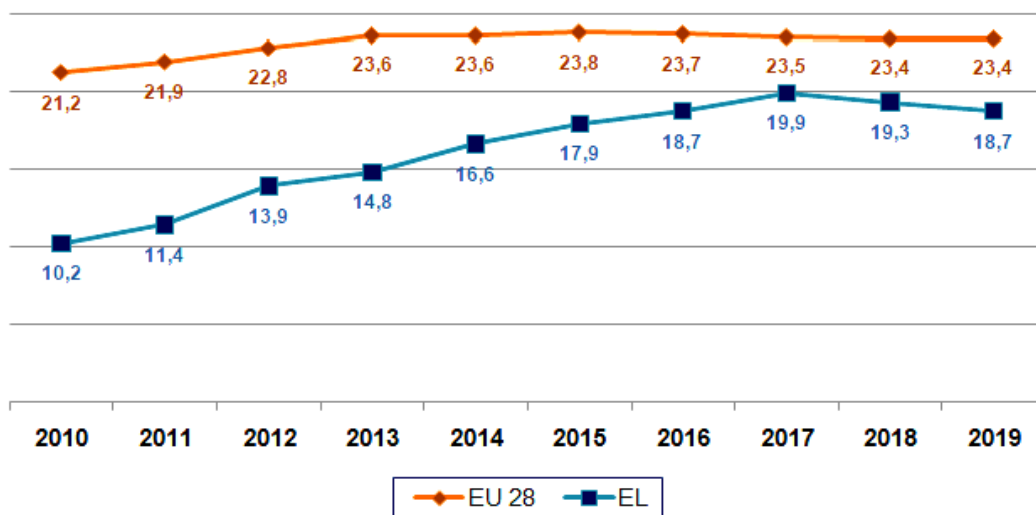
2. Μεθοδολογικές Επισημάνσεις

- Στο πλαίσιο υλοποίησης του Έργου, η μεθοδολογική στρατηγική της Έρευνας Πεδίου βασίστηκε στην τριγωνοποίηση (βλ. Denzin, 1978; Patton 2002) και συγκεκριμένα στον συνδυασμό δευτερογενούς ποσοτικής ανάλυσης και πρωτογενούς ποιοτικής έρευνας πεδίου (mixed methods).
- Για τη **δευτερογενή ποσοτική ανάλυση** αξιοποιήθηκαν δεδομένα από έγκυρες και επικαιροποιημένες βάσεις δεδομένων (Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού/ Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας, Περιφερειακός Μηχανισμός Παρακολούθησης της Αγοράς Εργασίας στην Κρήτη, ΕΛΣΤΑΤ, Eurostat, Eurofound κ.λπ.).
- Στο πλαίσιο διεξαγωγής της **πρωτογενούς ποιοτικής έρευνας**, ως εργαλεία συλλογής δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν η ημι-δομημένη συνέντευξη και η αφηγηματική συνέντευξη, ενώ για την ανάλυση των ερευνητικών ευρημάτων χρησιμοποιήθηκε η τριπλή κωδικοποίηση με τη μέθοδο της Θεμελιωμένης Θεωρίας (Grounded Theory) (βλ. αναλυτικά Τσιώλης, 2014).

3. Βασικά ευρήματα της δευτερογενούς ποσοτικής ανάλυσης (τόσο για την περίοδο 2010-2019 όσο και για τις επιπτώσεις της πανδημίας)

Μερική απασχόληση στην Ελλάδα

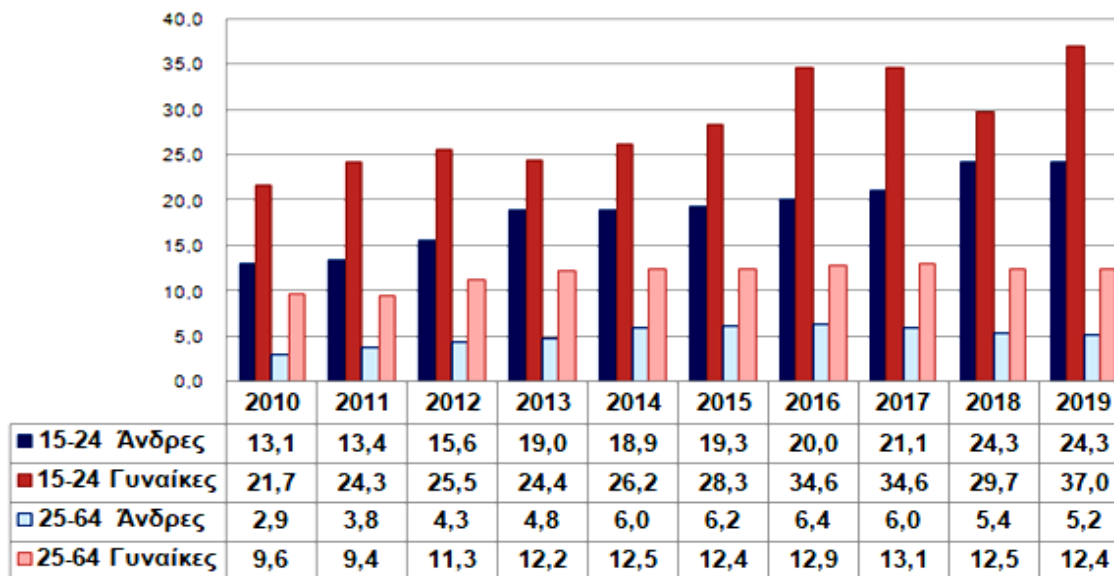
Ελλάδα και EU28, 2010 - 2019 Ηλικιακή ομάδα 15-29
Μερική απασχόληση (% συνολικής απασχόλησης)

Όπως φαίνεται στο γράφημα, τα ποσοστά της EU28 παρέμειναν σχετικά σταθερά κατά τα τελευταία χρόνια. Τα ποσοστά της μερικής απασχόλησης στην Ελλάδα, αν και χαμηλότερα από αυτά της EU28, παρουσίασαν μια σταδιακή άνοδο μέχρι το 2017 και μετά μια ελαφρά πτώση. Ωστόσο, το υψηλότερο ποσοστό σημειώθηκε το 2019, το οποίο ήταν μεγαλύτερο από αυτό του 2010 κατά 8,8 ποσοστιαίες μονάδες.

Μερική απασχόληση στην Ελλάδα

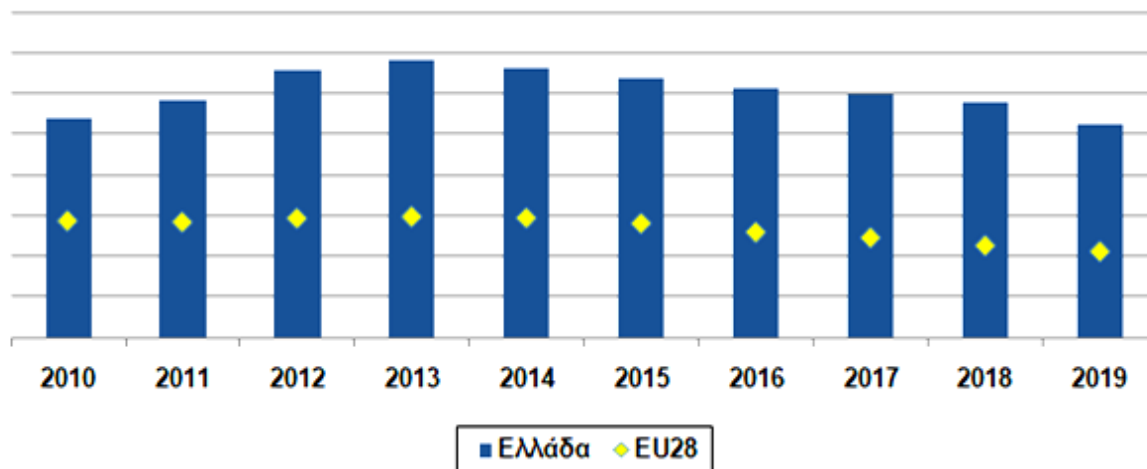
Ελλάδα, 2010 - 2019 Ηλικιακές ομάδες 15-24 & 25-64
Μερική απασχόληση ανά φύλο (% συνολικής απασχόλησης)

Κατά το χρονικό διάστημα 2010-2019 στην Ελλάδα, τα ποσοστά των νέων ανδρών και γυναικών ηλικίας 15-24 που εργάζονταν με καθεστώς μερικής απασχόλησης ήταν κατά πολύ μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα αυτών που άνηκαν στην ηλικιακή ομάδα 25-64. Κατά μέσον όρο, η διαφορά ανάμεσα στους άνδρες των ηλικιακών ομάδων 15-24 και 25-64 ήταν 13,8 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ η διαφορά ανάμεσα στις γυναίκες 16,8 ποσοστιαίες μονάδες. Και στις δύο ηλικιακές ομάδες, τα υψηλότερα ποσοστά μερικής απασχόλησης εντοπίζονται σταθερά στις γυναίκες.

Μερική απασχόληση στην Ελλάδα

Ελλάδα και EU28, 2010 - 2019 Ηλικιακή ομάδα 15-24
Μη ηθελημένη μερική απασχόληση (% συνολικής μερικής απασχόλησης)

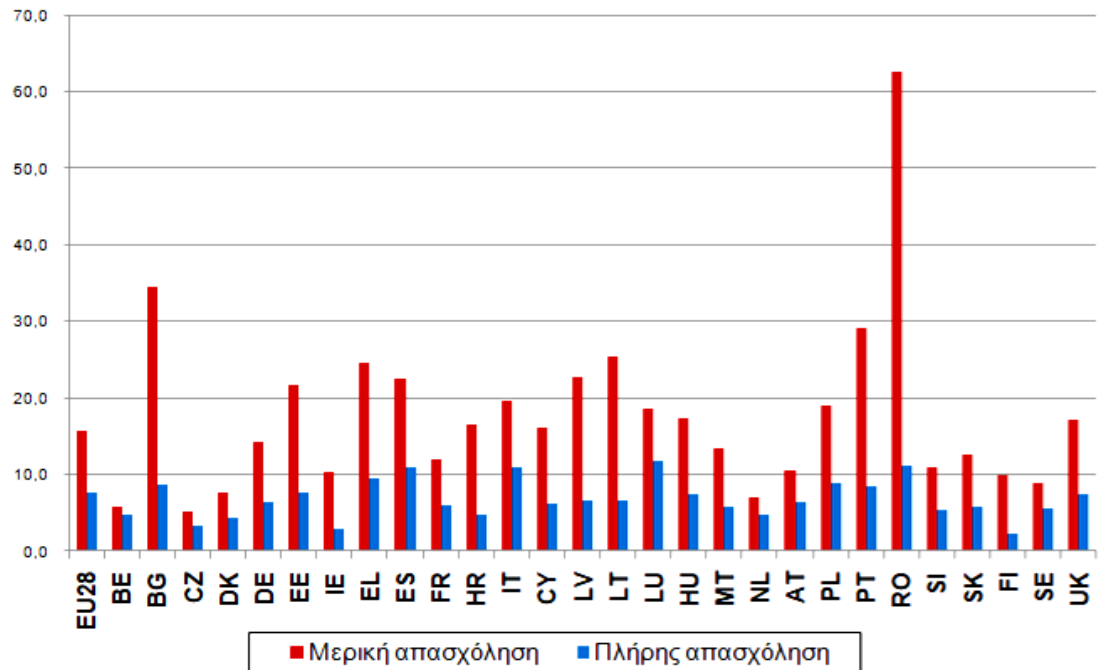
Κατά τη διάρκεια όλης της δεκαετίας 2010-2019, τα ποσοστά των ατόμων που εργάζονταν σε θέσεις μερικής απασχόλησης λόγω αδυναμίας εύρεσης πλήρους απασχόλησης στην Ελλάδα ήταν ιδιαίτερα υψηλά για τους νέους 15-24. Συγκεκριμένα, σε αυτό το διάστημα, για την ηλικιακή ομάδα 15-24 τα ποσοστά κυμάνθηκαν από 52,6% (το 2019) μέχρι 68,4% (το 2013). Τα ποσοστά αυτά σε όλο αυτό το χρονικό διάστημα ήταν περίπου διπλάσια αν συγκριθούν με τα αντίστοιχα της EU28: η παρατηρούμενη διαφορά για την ηλικιακή ομάδα 15-24 είναι από 25 μέχρι 38,7 ποσοστιαίες μονάδες.

EU28: Κίνδυνος φτώχειας στη μερική απασχόληση

Ο δείκτης “κίνδυνος φτώχειας στην εργασία” (*in-work poverty risk*) προστέθηκε το 2003 στην ομάδα δεικτών που χρησιμοποιεί η ΕΕ για την παρακολούθηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η υιοθέτηση του δείκτη αυτού από την ΕΕ αποτελεί αναγνώριση του γεγονότος ότι ενώ η απασχόληση θεωρείται ως η καλύτερη πρόληψη προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος της φτώχειας, μπορεί να μην επαρκεί για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο.

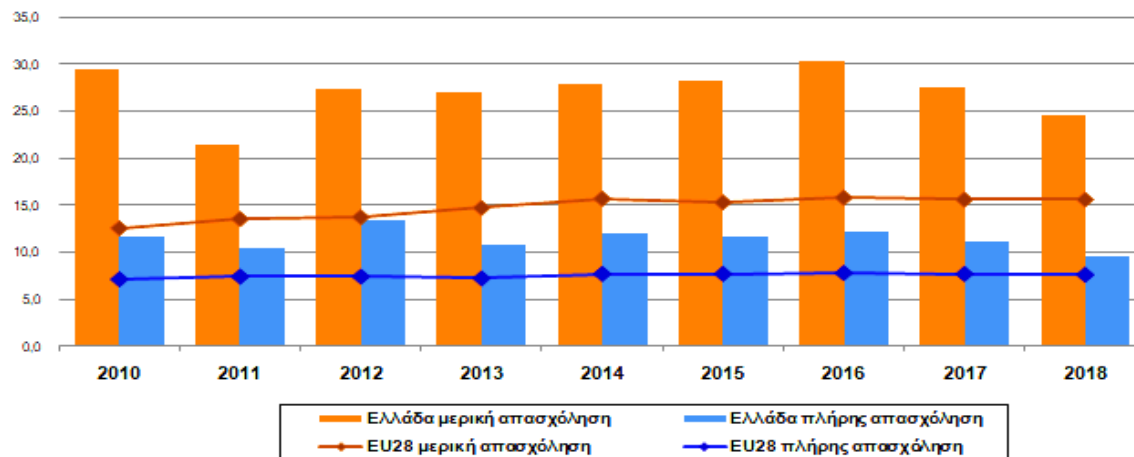
Κράτη EU28, 2018 Εργαζόμενοι στα όρια της φτώχειας – Μερική απασχόληση vs Πλήρης απασχόληση

Στα κράτη της EU28 κατά το έτος 2018 οι εργαζόμενοι με καθεστώς μερικής απασχόλησης διέτρεχαν διπλάσιο κίνδυνο φτώχειας συγκριτικά με τους εργαζόμενους με καθεστώς πλήρους απασχόλησης (% επί του αντίστοιχου συνόλου εργαζομένων). Σε όλα τα κράτη τα ποσοστά κινδύνου φτώχειας για τη μερική απασχόληση ήταν υψηλότερα από αυτά της πλήρους. Το 2018, οι χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά κινδύνου φτώχειας εργαζομένων σε μερική απασχόληση ήταν η Ρουμανία και η Βουλγαρία.

Ελλάδα: Κίνδυνος φτώχειας στη μερική απασχόληση

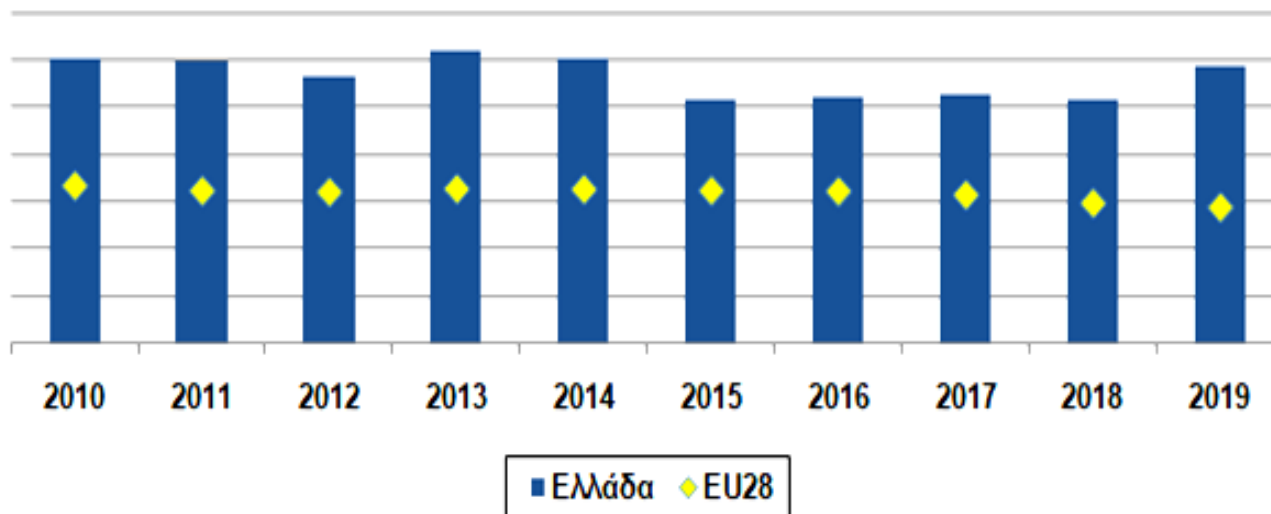
Ελλάδα και EU28, 2010 - 2018 Εργαζόμενοι στα όρια της φτώχειας - Μερική απασχόληση vs Πλήρης απασχόληση

Όσον αφορά τόσο τη μερική όσο και την πλήρη απασχόληση, η Ελλάδα εμφανίζει μεγαλύτερα ποσοστά κινδύνου φτώχειας από την EU28 (περίπου διπλάσια κατά μέσον όρο). Ωστόσο, ενώ στην πλήρη απασχόληση η απόκλιση αυτή έχει μειωθεί κατά τα τελευταία χρόνια, φτάνοντας το 2018 σε μια ποσοστιαία διαφορά 1,9 μονάδων, στη μερική απασχόληση δεν φαίνεται να συμβαίνει κάτι τέτοιο. Κατά το διάστημα 2010-2018 στην Ελλάδα τα ποσοστά κινδύνου φτώχειας στη μερική απασχόληση, ξεκινώντας το 2010 από 29,4% σημείωσαν αυξομειώσεις, έφτασαν στο υψηλότερο σημείο το 2016 (30,3%) και στη συνέχεια παρουσίασαν μια σταδιακή μείωση μέχρι το 2018, το οποίο παραμένει ένα ανησυχητικά υψηλό ποσοστό.

Προσωρινή απασχόληση στην Ελλάδα

Ελλάδα και EU28, 2010- 2019 Ηλικιακή ομάδα 15-24
Μη ηθελημένη προσωρινή απασχόληση (% συνολικής μερικής απασχόλησης)

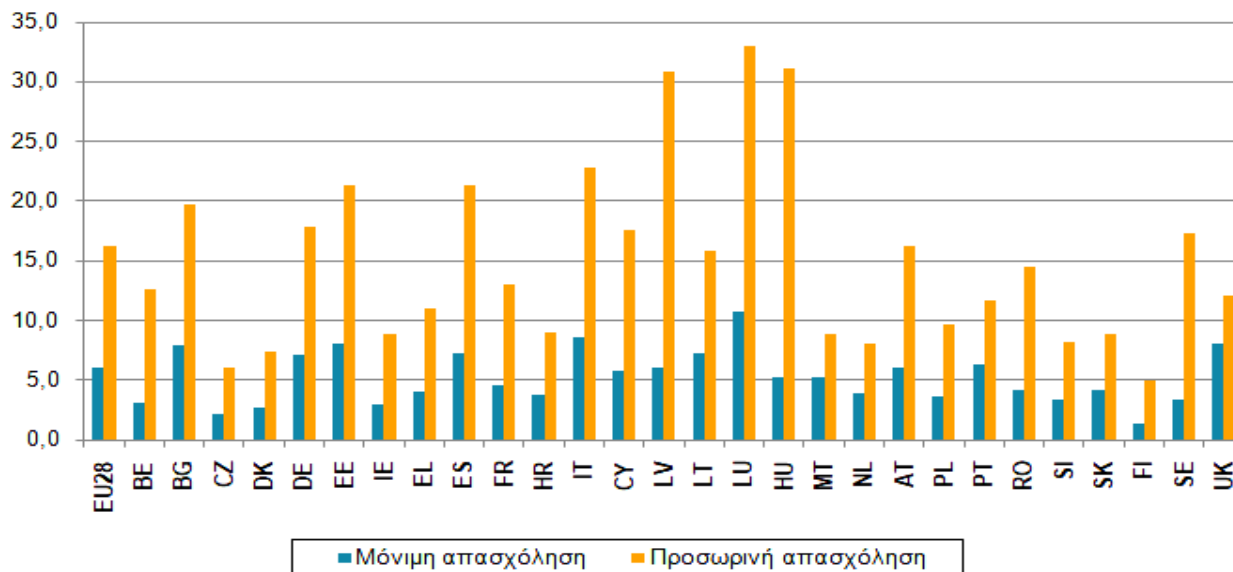

Το 2019, από το σύνολο των νέων ηλικίας 15-24 που εργάζονταν με καθεστώς προσωρινής απασχόλησης, περισσότεροι τους μισούς (58%) επέλεξαν κάτι τέτοιο επειδή δεν μπορούσαν να βρουν μια θέση πλήρους απασχόλησης. Τα ποσοστά που σχετίζονται με τη μη ηθελημένη απασχόληση για την ηλικιακή ομάδα 15-24 είναι σταθερά πολύ υψηλότερα από αυτά της EU28 (ο μέσος όρος στο σύνολο των ετών 2010-2019 για την Ελλάδα ήταν 56,4% ενώ για την EU28 31,9%).

EU28: Κίνδυνος φτώχειας στην προσωρινή απασχόληση

Κράτη EU28, 2018

Εργαζόμενοι στα όρια της φτώχειας - Προσωρινή απασχόληση vs Μόνιμη απασχόληση

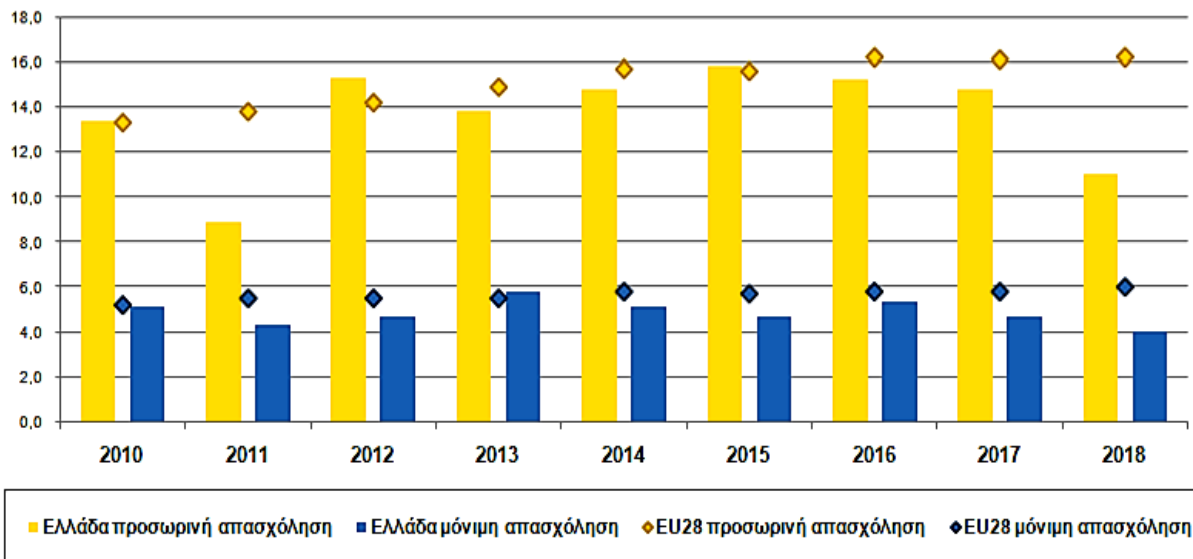

Κατά την τελευταία δεκαετία, οι εργαζόμενοι με καθεστώς προσωρινής απασχόλησης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης διέτρεχαν σχεδόν τριπλάσιο κίνδυνο να περιέλθουν σε κατάσταση φτώχειας από ό,τι οι εργαζόμενοι με καθεστώς μόνιμης απασχόλησης (% επί του αντίστοιχου συνόλου εργαζομένων). Το 2018, οι χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά κινδύνου φτώχειας εργαζομένων σε προσωρινή απασχόληση ήταν το Λουξεμβούργο και η Ουγγαρία.

Ελλάδα: Κίνδυνος φτώχειας στην προσωρινή απασχόληση

Ελλάδα και EU28, 2010-2018

Εργαζόμενοι στα όρια της φτώχειας - Προσωρινή απασχόληση vs Μόνιμη απασχόληση

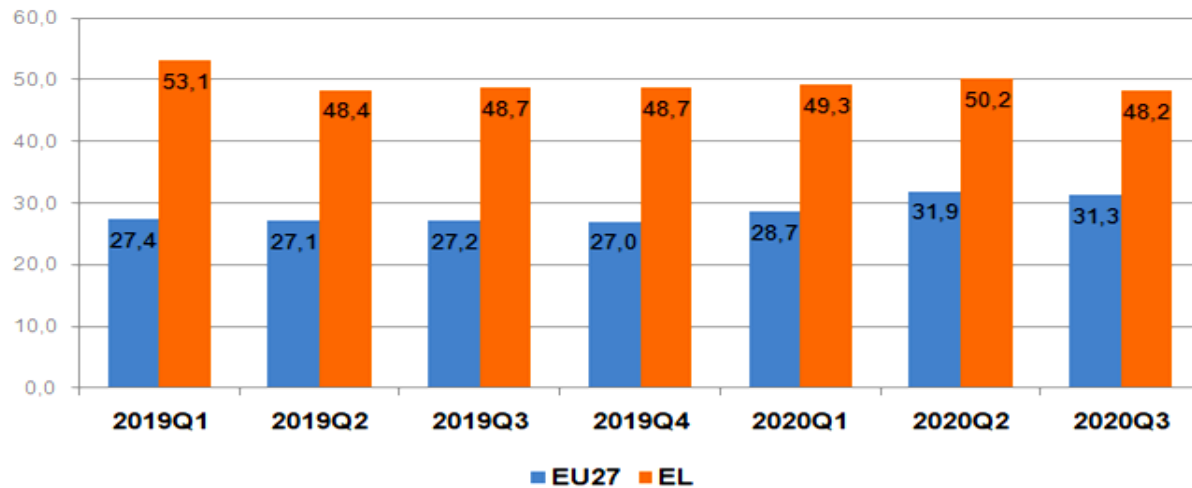

Στο σύνολο των ετών 2010-2018 οι εργαζόμενοι με σύμβαση προσωρινής απασχόλησης διέτρεχαν σταθερά υπερδιπλάσιο κίνδυνο φτώχειας από τους εργαζόμενους με σύμβαση μόνιμης απασχόλησης (κατά μέσον όρο 13,7% έναντι 4,9%). Τα υψηλότερα ποσοστά και οι μεγαλύτερες ποσοστιαίες διαφορές κινδύνου φτώχειας ανάμεσα στην προσωρινή και τη μόνιμη απασχόληση εντοπίζονται κατά τα έτη 2015 (15,8% έναντι 4,7%) και 2012 (15,3% έναντι 4,7%). Ωστόσο, ο μέσος όρος των ποσοστών της EU28 είναι μεγαλύτερος από αυτόν που αφορά την Ελλάδα, τόσο στη μόνιμη (EU28: 5,6%, EL: 4,9%) όσο και στην προσωρινή απασχόληση (EU28: 15,1%, EL: 13,7%).

Ελλάδα: οι επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 στην επισφαλή εργασία (με έμφαση στους νέους)

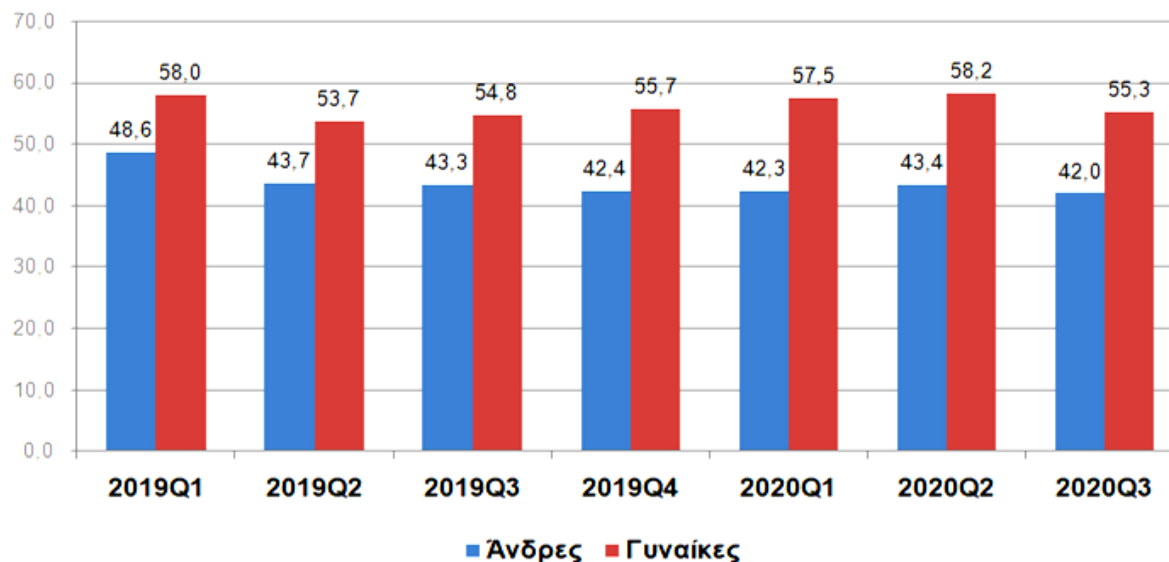
- ✦ Το γ' τρίμηνο του 2020, η Ελλάδα ήταν το κράτος μέλος της EU27 **με το μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας** (15,9%) όσον αφορά στο εκτεταμένο εργατικό (Eurofound, 2020). Τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας παρατηρούνται στις γυναίκες, στα άτομα ηλικίας έως 24 ετών και στα άτομα που δεν έχουν ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (ΕΛΣΤΑΤ, 2020c).
- ✦ Η Ελλάδα είναι **μεταξύ των χωρών για τις οποίες εντοπίζεται το μεγαλύτερο έμφυλο χάσμα**. Η ανεργία των γυναικών στην Ελλάδα βρισκόταν το γ' τρίμηνο του 2020 στο 19% ενώ των ανδρών στο 13,4% (Eurofound, 2020).
- ✦ Το ποσοστό εργαζομένων σε **θέσεις μερικής απασχόλησης** κατά το γ' τρίμηνο του 2020 ήταν 8,2%, ενώ το ποσοστό των ατόμων που είχαν **προσωρινή εργασία** ήταν 7,2%.

**Ελλάδα και EU27, Α' τρίμηνο 2019 - Γ' τρίμηνο 2020
Ηλικιακή ομάδα 15-24, Υποτονικότητα της αγοράς εργασίας (%)**

- ✦ Κατά τη διάρκεια και των ετών 2019-2020 το **ποσοστό υποτονικότητας της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα** ήταν κατά πολύ υψηλότερο από τον μέσο όρο των χωρών της EU27.
- ✦ Και στα τρία τρίμηνα της πανδημίας COVID-19, η Ελλάδα ήταν ανάμεσα στις τρεις χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά υποτονικότητας στην αγορά εργασίας (στο πρώτο τρίμηνο του 2020: 49,4%, στο δεύτερο τρίμηνο του 2020: 50,2% και στο τρίτο τρίμηνο του 2020: 48,2%).
- ✦ Ωστόσο, αξιοσημείωτο είναι ότι το γ' τρίμηνο του 2020 το ποσοστό αυτό βρέθηκε στο χαμηλότερο σημείο του σε σχέση με όλα τα άλλα τρίμηνα του 2019 και του 2020.

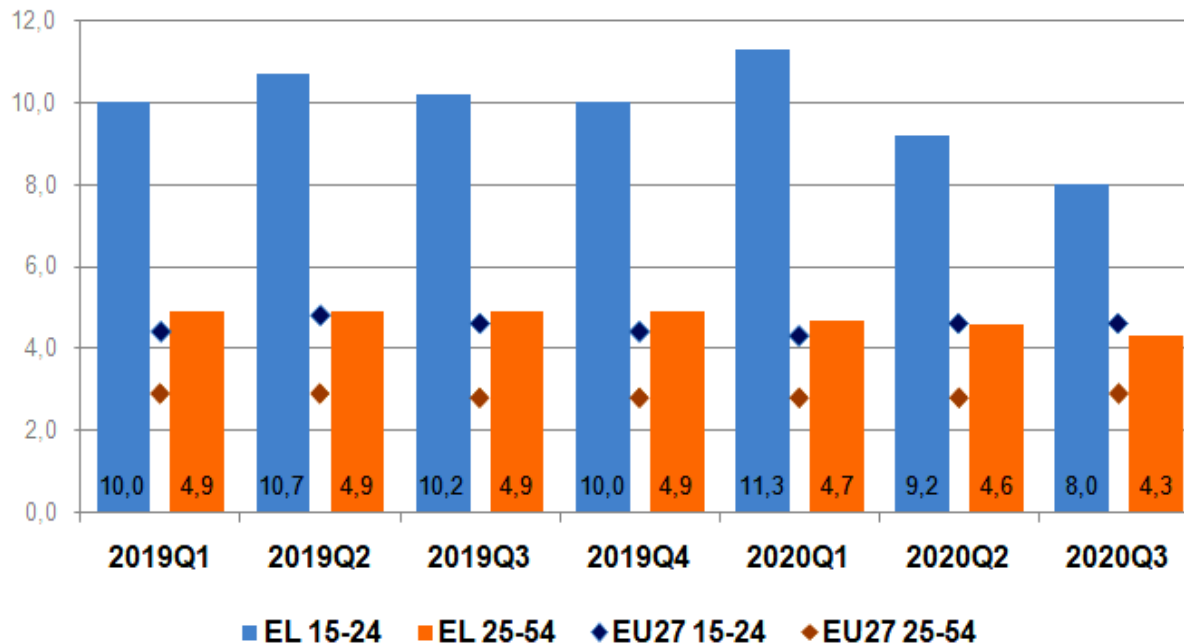
Ελλάδα, Α' τρίμηνο 2019 - Γ' τρίμηνο 2020 Ηλικιακή ομάδα 15-24, Υποτονικότητα της αγοράς εργασίας ανά φύλο

- Αναφορικά με τα δύο φύλα στην ηλικιακή ομάδα 15-24 ετών του εκτεταμένου εργατικού δυναμικού, το υψηλότερο ποσοστό για τους άντρες εντοπίζεται στο πρώτο τρίμηνο του 2019 (48,6%), ενώ για τις γυναίκες στο δεύτερο τρίμηνο του 2020 (58,2%).
- Σε όλο αυτό το διάστημα, τα ποσοστά των γυναικών ήταν σταθερά αρκετά υψηλότερα από αυτά των ανδρών. Η διαφοροποίηση ανάμεσα στα δύο φύλα κυμάνθηκε από 9,4 (το πρώτο τρίμηνο του 2019) μέχρι 15,2 ποσοστιαίες μονάδες (το πρώτο τρίμηνο του 2020).
- Τα ποσοστά και των δύο φύλων παρουσίασαν μια άνοδο κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2020 και στη συνέχεια μια πτώση κατά το τρίτο τρίμηνο του 2020.

Ελλάδα και EU27, Α' τρίμηνο 2019 - Γ' τρίμηνο 2020 Ηλικιακές ομάδες 15-24 & 25-54

Υποτονικότητα της αγοράς εργασίας: υποαπασχολούμενοι μερικής απασχόλησης

➤ Οι **νέοι ηλικίας 15-24 στην Ελλάδα** το διάστημα 2019-2020 πλήττονταν περισσότερο από την υποτονικότητα της αγοράς εργασίας σε σχέση με τα άτομα ηλικίας 25-54, με διαφορές που κυμαίνονται από 3,7 μέχρι 6,6 ποσοστιαίες μονάδες.

➤ Η υποτονικότητα και για τις δύο ηλικιακές ομάδες στην Ελλάδα είναι κατά πολύ υψηλότερη από αυτήν που παρατηρείται στις αντίστοιχες ηλικιακές ομάδες του μέσου όρου των κρατών μελών της EU27.

Ως προς την εργασία κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19

- ✦ 4,7% των ατόμων (ηλικίας 18-50+) **έχασαν τη δουλειά ή τις συμβάσεις τους** μόνιμα (άνδρες 5,5% και γυναίκες 3,5%) και 41,8% προσωρινά (άνδρες 44,7% και γυναίκες 38,3%). Τα αντίστοιχα ποσοστά για την ηλικιακή ομάδα 18-34: 4,1% έχασαν τη δουλειά ή τις συμβάσεις τους μόνιμα και 43,7% προσωρινά.
- ✦ 53,5% δήλωσαν ότι **οι ώρες εργασίας τους μειώθηκαν** πολύ (άνδρες 54,4% και γυναίκες 52%) και 12,8% ότι μειώθηκαν λίγο (άνδρες 12,7% και γυναίκες 12,9%).
- ✦ 14,7% θεωρούν το **ενδεχόμενο να χάσουν τη δουλειά τους μέσα στους επόμενους 3 μήνες** πολύ πιθανό (άνδρες 16,7% και γυναίκες 12,1%) και 8,9% αρκετά πιθανό (άνδρες 9% και γυναίκες 8,8%). Στη φάση του Ιουλίου τα ποσοστά αυτά είχαν μειωθεί: 8% θεωρούν το ενδεχόμενο να χάσουν τη δουλειά τους μέσα στους επόμενους 3 μήνες πολύ πιθανό και 7% αρκετά πιθανό.
- ✦ 26% άρχισαν να εργάζονται από το σπίτι ως αποτέλεσμα της πανδημίας (άνδρες 18,3% και γυναίκες 36%).

Οικονομική κατάσταση ατόμων κατά τη διάρκεια της πανδημίας

- Συγκρίνοντας την **οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού τους πριν από 3 μήνες και κατά τη διάρκεια της πανδημίας**, 47,4% θεωρούν ότι χειροτέρευσε και 48,2% ότι παρέμεινε η ίδια. Τα αντίστοιχα ποσοστά για την ηλικιακή ομάδα 18-34: 47,4% θεωρούν ότι χειροτέρευσε και 48,2% ότι παρέμεινε η ίδια.
- Λαμβάνοντας υπόψη το συνολικό μηνιαίο εισόδημα του νοικοκυριού τους, 22,2% θεωρούν ότι μπορούν **να αντεπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους** με μεγάλη δυσκολία και 23,2% με δυσκολία. Τα αντίστοιχα ποσοστά για την ηλικιακή ομάδα 18-34: 17,6% με μεγάλη δυσκολία και 21,9% με δυσκολία. Στη φάση του Ιουλίου τα ποσοστά αυτά έχουν μειωθεί: 21,1% θεωρούν ότι μπορούν να αντεπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους με μεγάλη δυσκολία, ενώ 18,8% με δυσκολία.
- 34,7% των ερωτηθέντων **δεν μπόρεσαν κατά τους τελευταίους 3 μήνες να εξοφλήσουν λογαριασμούς κοινής ωφελείας**, όπως ηλεκτρικό ρεύμα, νερό και φυσικό αέριο. Το αντίστοιχο ποσοστό για την ηλικιακή ομάδα 18-34 ήταν 38,1%. Στη φάση του Ιουλίου το ποσοστό αυτό είχε μειωθεί ελαφρώς (33,9%).
- 20,7% των ερωτηθέντων **δεν μπόρεσαν κατά τους τελευταίους 3 μήνες να πληρώσουν το ενοίκιο ή το δάνειο για το σπίτι τους**. Το αντίστοιχο ποσοστό για την ηλικιακή ομάδα 18-34 ήταν 18,3%. Στη φάση του Ιουλίου το ποσοστό αυτό είχε παρουσιάσει μια μικρή μείωση φτάνοντας στο 17,6%.

Κατά το **πρώτο και το δεύτερο τρίμηνο του 2020**, αναφορικά με τις **απουσίες από την εργασία** αλλά και τη **μείωση των ωρών εργασίας**, οι κλάδοι που επηρεάστηκαν περισσότερο ήταν αυτοί που σχετίζονταν με την παροχή υπηρεσιών (εμπόριο, ξενοδοχεία, εστιατόρια, μεταφορές, επικοινωνίες και άλλες υπηρεσίες). Σε μικρότερο βαθμό επηρεάστηκαν οι κλάδοι της γεωργίας, της δασοκομίας και της αλιείας. Η μείωση των ωρών εργασίας ήταν περισσότερο έντονη στους κλάδους των χρηματοπιστωτικών, επιχειρηματικών και άλλων υπηρεσιών, τομείς στους οποίους τα ποσοστά εργασίας από το σπίτι ήταν υψηλά.

Ωστόσο, όσον αφορά το **τρίτο τρίμηνο του 2020**, η επίδραση της πανδημίας στην αγορά εργασίας παρουσιάζει μείωση. Από τα στοιχεία της σχετικής έρευνας προκύπτει ότι τόσο τα ποσοστά απουσίας από την εργασία όσο και τα ποσοστά του μη οικονομικά ενεργού πληθυσμού μειώθηκαν σε σχέση με το δεύτερο τρίμηνο 2020, ενώ οι ώρες εργασίας αυξήθηκαν. Επίσης, η εργασία στο σπίτι δεν παρουσίασε σημαντική μεταβολή σε σχέση με το δεύτερο τρίμηνο του 2020.

4. Η Έρευνα Πεδίου – Πρωτογενής Ποιοτική Έρευνα

4.1. Ταυτότητα της Πρωτογενούς Ποιοτικής Έρευνας

- Στο πλαίσιο του, υπό εξέλιξη Έργου «Επισφαλής Εργασία και Νέα Γενιά στην Ελλάδα σήμερα: δευτερογενής ποσοτική ανάλυση, πρωτογενής ποιοτική έρευνα πεδίου και ερευνητικά εδραιωμένες προτάσεις πολιτικής» (ΚΑ 10540), διεξήχθη πρωτογενής ποιοτική έρευνα σε νέους και νέες ηλικίας **18-29 ετών, που είναι επισφαλώς εργαζόμενοι/ες, στις Περιφέρειες Αττικής, Κεντρικής Μακεδονίας και Κρήτης.**
- Η επιλογή των συγκεκριμένων Διοικητικών Περιφερειών έγινε λόγω των σημαντικών διαφοροποιήσεων που υπάρχουν μεταξύ τους ως προς:
 - ✓ τον αντίκτυπο της οικονομικής ύφεσης σε αυτές,
 - ✓ τα ποσοστά ανεργίας και
 - ✓ τα χαρακτηριστικά της τοπικής οικονομίας και αγοράς εργασίας.
- Ως εργαλεία συλλογής δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν η **ημι-δομημένη συνέντευξη και η αφηγηματική συνέντευξη.** Συνολικά διενεργήθηκαν 24 ημι-δομημένες και 6 αφηγηματικές συνεντεύξεις (σύνολο **30 συνεντεύξεις**).
- **10 συνεντεύξεις σε κάθε Περιφέρεια,** ήτοι 8 ημι-δομημένες και 2 αφηγηματικές συνεντεύξεις.
- Οι συνεντεύξεις διενεργήθηκαν τον **Σεπτέμβριο-Οκτώβριο του 2020.**
- Για την ανάλυση των ερευνητικών ευρημάτων χρησιμοποιήθηκε η **τριπλή κωδικοποίηση με τη μέθοδο της Θεμελιωμένης Θεωρίας (Grounded Theory) και ανέδειξε τις ακόλουθες κεντρικές κατηγορίες-άξονες κωδικοποίησης:**

1. Είδη-μορφές επισφαλούς - ελαστικής εργασίας και χαρακτηριστικά αυτών, **2.** Ευρύτερες τάσεις - φαινόμενα - μετασχηματισμοί στην αγορά εργασίας, **3.** Αίτια επιλογής επισφαλούς εργασίας και συνθήκες εργασίας, **4.** Επιπτώσεις της επισφαλούς απασχόλησης στη βιοτική τροχιά των νέων, **5.** Οι επιπτώσεις της πανδημίας στην κατάσταση της απασχόλησης των νέων, **6.** Βιογραφικοί σχεδιασμοί και στρατηγικές επιβίωσης των νέων, **7.** Στάσεις – απόψεις - εμπειρίες των νέων για την εκπαίδευση και την κατάρτιση, την σχέση αυτών με την αγορά εργασίας, και για την εργατική νομοθεσία, **8.** Ζητήματα δημόσιας εμπιστοσύνης και πολιτικής συμπεριφοράς.

- **Ως προς το φύλο**, συμμετείχαν συνολικά και στις 3 Διοικητικές Περιφέρειες: **15 άνδρες και 15 γυναίκες (σύνολο 30)**.
- Αναφορικά με την **ηλικία** των ερευνητικών υποκειμένων, στην πλειοψηφία τους **οι συμμετέχοντες/ουσες ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των 25-29 ετών**.
- Ως προς το **εκπαιδευτικό επίπεδο** (*ανώτερη εκπαιδευτική βαθμίδα που έχουν ολοκληρώσει*) των συμμετεχόντων/ουσών, 16 είναι απόφοιτοι/ες ΑΕΙ & ΤΕΙ, 4 είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, 8 απόφοιτοι/ες Λυκείου και 2 απόφοιτοι/ες ΙΕΚ.
- Στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι συνεντευξιαζόμενοι/ες είναι **άγαμοι/ες χωρίς παιδί/ά και 2 είναι έγγαμοι/ες (ο/η ένας/μίας εξ αυτών έχει παιδί)**.
- Αρκετοί/ές από τους/τις συνεντευξιαζόμενους/ες μένουν μόνοι/ες τους. Ενώ αρκετοί/ές είναι και εκείνοι/ες που εξακολουθούν να μένουν με τους γονείς τους για λόγους, **βιοποριστικούς-οικονομικούς**.
- Στην πλειοψηφία τους οι συνεντευξιαζόμενοι/ες (**26 άτομα**) ζουν σε πόλη και **4 μόνο άτομα ζουν σε κωμόπολη**.

4.2. Βασικά Ευρήματα της Πρωτογενούς Ποιοτικής Έρευνας

1. Είδη-μορφές επισφαλούς - ελαστικής εργασίας και χαρακτηριστικά αυτών

- Με βάση τα ερευνητικά ευρήματα, οι νέοι/ες (18-29 ετών) φαίνεται να απασχολούνται, ως επί το πλείστον σε επισφαλείς μορφές εργασίας:
 - ✓ **i. είτε με σύναψη συμβάσεων ορισμένου ή αορίστου χρόνου (πλήρους ή μερικού ωραρίου),**
 - ✓ **ii. είτε με αδήλωτη εργασία:** α) σε επιχειρήσεις, β) αδήλωτη αυτό-απασχόληση, γ) αδήλωτη τηλεργασία.
- Δεν λείπουν ωστόσο και οι περιπτώσεις της **εκ περιτροπής εργασίας** και σε μικρότερο βαθμό της **δηλωμένης αυτό-απασχόλησης**.
- Η επισφαλής εργασία στους/στις νέους/ες δεν συναντάται μόνο σε κλάδους της οικονομίας, όπως στον κλάδο του τουρισμού και της εστίασης, αλλά παρατηρείται (βάσει των ερευνητικών ευρημάτων) σε αρκετούς επαγγελματικούς κλάδους, π.χ. φαρμακοβιομηχανίας, τηλεπικοινωνιών, ηλεκτρονικού εμπορίου κ.λπ.
- Τα **βασικά χαρακτηριστικά των επισφαλών μορφών εργασίας, ιδίως, όταν εντάσσονται στο πλαίσιο σύναψης συμβάσεων, βάσει των ευρημάτων, αρκετά συχνά φαίνεται να λαμβάνουν συνδυαστική μορφή, δηλαδή να υπάρχει ένας συνδυασμός:**
 - ✓ αφενός **αναντιστοιχίας μεταξύ της συναφθείσας σύμβασης και της πραγματικής απασχόλησης (σε ώρες, ημέρες, απολαβές και ένσημα):**
 - «**Σ.: [..] Σύμβαση είχαμε κάνει ότι δούλευα δύο μέρες την εβδομάδα και εγώ δούλευα full time δεκάωρα κάθε μέρα. Έπαιρνα περίπου 400 ευρώ τον μήνα [..]**» (B.II.1, Μαριάννα),
 - ✓ και αφετέρου ενός **συνδυασμού δηλωμένης και αδήλωτης εργασίας.**
- Στις περισσότερες των περιπτώσεων, αυτοί οι δύο συνδυασμοί συνυπάρχουν και εφαρμόζονται στο πλαίσιο της επισφαλούς εργασίας των νέων.

2. Αίτια επιλογής επισφαλούς εργασίας και συνθήκες εργασίας

- Αναφορικά με τα αίτια επιλογής επισφαλούς εργασίας και τις συνθήκες εργασίας, με βάση τα ερευνητικά ευρήματα προέκυψε ότι οι νέοι επιλέγουν να εργαστούν σε επισφαλείς θέσεις απασχόλησης, ως επί το πλείστον:
- **i.** για λόγους **βιοπορισμού και επιβίωσης** προκειμένου να εξέλθουν από το καθεστώς ανεργίας στο οποίο βρίσκονται: - «**Σ.:** *Οπότε είχα λίγο ζεμείνει από χρήματα, εε..μέσα στην κατάσταση αυτή του κορωνοϊού κλπ., [...] Είχα ανάγκη τα χρήματα, [...]*» (Α.Π.1, Μαρία)
- **ii.** είτε λόγω **έλλειψης εναλλακτικών επιλογών**, ως προς την αδυναμία εύρεσης μόνιμης ή πλήρους απασχόλησης ή εργασίας πάνω στο αντικείμενο των σπουδών τους,
- **iii.** είτε προκειμένου να **συνεχίσουν ή/και να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους**, είτε για οικονομικούς λόγους (πληρωμή διδάκτρων ή/και βιοποριστικοί λόγοι) είτε λόγω του ευέλικτου ωραρίου, προκειμένου να διευκολυνθεί η φοίτησή τους, και
- **iv.** είτε (σε μικρότερο βαθμό) αντιμετωπίζουν την επισφαλή εργασία τους ως ένα **μεταβατικό στάδιο μεταξύ των σπουδών και της επαγγελματικής τους αποκατάστασης.**
- Πάρα ταύτα, αρκετοί/ές νέοι/ες, με βάση τα ερευνητικά ευρήματα, φαίνεται να αποδέχονται τις επισφαλείς συνθήκες εργασίας και συνακόλουθα να έχουν αποδεχτεί έως και σχεδόν «κανονικοποιήσει» **ανάρμοστες ή/και παράτυπες εργασιακές συνθήκες, συμπεριφορές και στάσεις τόσο πελατών όσο και, κυρίως, εργοδοτών και προϊσταμένων.** Σε πολλές περιπτώσεις, αυτή η συνθήκη-κατάσταση φαίνεται να συνιστά μια αναγκαστική άτυπη νόρμα και ένα «κοινό μυστικό» μεταξύ των εργαζομένων. Την οποία, πολλές φορές (εξ ανάγκης) αποσιωπούν, λόγω του κινδύνου που ελλοχεύει να απολυθούν από την εργασία τους: - «**Σ.:** *[...]ο υπάλληλος ας πούμε σε μία μικρή τοπική κοινωνία, όπως είναι εδώ, εάν δεν είναι ευχαριστημένος με την εργασία ή δηλώνεται πολλά μαύρα ή τον εκμεταλλέονται...πολύ απλά εάν μιλήσει,...θα μαθευτεί. Οπότε η επόμενη επιχείρηση, που θα αναζητήσει δουλειά, δεν θα μπει στον κόπο να τον προσλάβει [...] Οπότε αμαυρώνεσαι κατευθείαν γίνεσαι το μαύρο πρόσωπο, οπότε δεν μιλάς. [...]* Λόγω του φόβου. [...].» (Α.Ι.2, Γεωργία).

3. Επιπτώσεις της επισφαλούς απασχόλησης στη βιοτική τροχιά των νέων (I)

- Με βάση τα ερευνητικά ευρήματα, καταδεικνύεται ότι η επισφαλής εργασία σε όλες τις μορφές της φαίνεται, **να έχει επηρεάσει, στην πλειοψηφία σχεδόν των νέων**, είτε σε μικρότερο είτε σε μεγαλύτερο βαθμό, τη βιοτική τους τροχιά: *«Σ.: Μπορεί να υπάρχει μήνας που δεν θα φάω καθόλου λεφτά, δηλαδή σε τέτοιο επίπεδο. Μπορεί να υπάρξει και μήνας που θα χρειαστώ για προσωπικούς λόγους 200 ευρώ ή 100 ευρώ, [..]. Αλλά μπορεί να είναι και πολύ χαμηλότερο, να είναι και 50 δηλαδή.»* (B.I.6, Στάθης), και να λειτουργεί:
 - ✓ είτε ως μία «λύση ανάγκης» δεδομένης της οικονομικής κατάστασης της Ελλάδας και, συνακόλουθα της δυσκολίας εύρεσης εργασίας,
 - ✓ είτε (λιγότερο) ως μία προσωρινή επαγγελματική διέξοδος, για τη βελτίωση τόσο των επαγγελματικών προοπτικών τους όσο και της ποιότητας του βιοτικού τους επιπέδου.
- Επίσης παρατηρείται ότι υπάρχει υψηλός βαθμός συσχέτισης του εισοδήματος που προκύπτει από την εργασία των νέων με τη βιοτική τους τροχιά: Συγκεκριμένα, *«η ελληνική οικογένεια με την ιδιαίτερη συνεκτικότητα και υποστηρικτικότητα που τη χαρακτηρίζει στη χώρα μας»* (Παπαδάκης, 2016: 40), φαίνεται να συμβάλει καθοριστικά στην διαβίωση αλλά και επιβίωση αρκετών από τους νέους, των οποίων οι χρηματικές απολαβές από την εργασία τους δεν επαρκούν για να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους,
 - ✓ είτε ενισχύοντάς τους οικονομικά: *«Σ.: [..] Είναι δυστυχές στα 25 σου να εξαρτάσαι από τη συνεισφορά των γονέων σου, ας πούμε, στον βιοπορισμό, αλλά είναι και μία ελληνική πραγματικότητα, έτσι δεν είναι; [...]»* (Γ.I.6, Κωνσταντίνος),
 - ✓ είτε μέσω της παραμονής των νέων στην πατρική τους οικία, λειτουργώντας, ουσιαστικά, αφενός ανασχετικά ως προς την περαιτέρω διεύρυνση της επισφάλειας των νέων στη βιοτική τους τροχιά και αφετέρου ως παράγοντας απομείωσης του κινδύνου μετάβασης των νέων σε τροχιές κοινωνικής ευπάθειας και φτωχοποίησης.

3. Επιπτώσεις της επισφαλούς απασχόλησης στη βιοτική τροχιά των νέων (II)

- Επιπροσθέτως, με βάση τα ευρήματα, σε αρκετές περιπτώσεις νέων φαίνεται να υπάρχει μεγάλη συσχέτιση της επισφαλούς εργασίας τους με την επιβάρυνση της ψυχολογίας τους, εμφανίζοντας υψηλά επίπεδα γενικευμένου άγχους και ανασφάλειας στην καθημερινότητά τους:
- ✓ λόγω του υψηλού βαθμού κινδύνου για απόλυση που εμπεριέχει η εργασία τους αλλά και
- ✓ λόγω των χαμηλών οικονομικών απολαβών τους, που σε κάποιες περιπτώσεις τους έχει οδηγήσει σε απόγνωση σε σχέση με τις προοπτικές διαβίωσής τους.

4. Οι επιπτώσεις της πανδημίας στην κατάσταση της απασχόλησης των νέων

- Αναφορικά με τις επιπτώσεις της πανδημίας του Covid-19 στην κατάσταση της απασχόλησης των νέων, όπως προέκυψε από τα ερευνητικά ευρήματα, καταδεικνύεται ότι τόσο η πανδημία όσο και τα μέτρα που, αναπόφευκτα, επιβλήθηκαν για την αντιμετώπισή της υγειονομικής κρίσης, π.χ. καθολικό lockdown, είχαν αντίκτυπο στην πλειοψηφία σχεδόν των επισφαλώς εργαζόμενων νέων, επηρεάζοντας τόσο τους όρους όσο και τις συνθήκες εργασίας τους, υποβαθμίζοντας, συνακόλουθα, το βιοτικό τους επίπεδο:
- ✓ **i.** είτε λόγω μείωσης των εργασιακών χρηματικών τους απολαβών: *«Σ.: Η εργασία μου επηρεάστηκε [...], αρχικά με αναστολή και κατόπιν όταν επανήλθα στην εργασία μου με μειωμένες απολαβές. [...] Το ωράριο παρέμεινε το ίδιο, ναι»* (Γ.Ι.5, Γιάννης),
- ✓ **ii.** είτε λόγω μετακύλησης σε καθεστώς ανεργίας, αναστολής εργασίας ή μη καταβολής χρηματικών απολαβών από τους/τις εργοδότες/τριες.
- Δεν φαίνεται στους/στις περισσότερους/ες από αυτούς/ές να επηρέασε αρνητικά ή, έστω, σε σημαντικό βαθμό τις ισορροπίες τους ή/και τις σχέσεις τους με την οικογένεια τους.
- Σε κάποιες ωστόσο περιπτώσεις νέων, η μεταβολή της εργασιακής τους κατάστασης λόγω πανδημίας, είχε ως αποτέλεσμα: **i.** είτε τη διατάραξη των σχέσεων σε κάποιο βαθμό με την οικογένεια τους, **ii.** είτε να ενταθεί ο βαθμός ανασφάλειάς τους, λόγω του ό,τι επήλθαν σε καθεστώς αναστολής εργασίας, κατά τη διάρκεια του lockdown, - το οποίο τους επιβάρυνε ψυχολογικά, με αποτέλεσμα να τους οδηγήσει σε κοινωνική απομόνωση και ενίοτε στη διάρρηξη των οικογενειακών τους σχέσεων-.

5. Βιογραφικοί σχεδιασμοί και στρατηγικές επιβίωσης των νέων (I)

- Με βάση τα ερευνητικά ευρήματα στην πλειοψηφία τους σχεδόν οι νέοι/ες δεν φαίνεται να είναι απελπισμένοι και προσπαθούν να διατηρούν την αισιοδοξία τους και να κάνουν σχέδια ζωής.
- Ωστόσο σε κάποιους/ες νέους/ες, η γενικότερη κατάσταση αβεβαιότητας, κυρίως λόγω της ύφεσης, τους προκαλεί έντονα αισθήματα ανασφάλειας αναφορικά με τη επίτευξη των σχεδίων τους τόσο σε επαγγελματικό όσο και σε προσωπικό επίπεδο, λειτουργώντας αποθαρρυντικά στην ψυχολογία τους, αλλά και στους ίδιους τους βιογραφικούς σχεδιασμούς τους.
- Οι περισσότεροι/ες από τους/τις νέους/ες σκοπεύουν να παραμείνουν στο επισφαλές καθεστώς εργασίας τους: i. είτε, κυρίως, για λόγους βιοπορισμού και επιβίωσης, ii. είτε για να εξασφαλίζουν τα προς το ζην για τη συνέχιση ή ολοκλήρωση των σπουδών τους, στοχεύοντας στο απώτερο μέλλον στην εύρεση μίας πιο μόνιμης απασχόλησης.
- Αναφορικά με τη δημιουργία δικής τους επιχείρησης αν και αρκετοί από τους/τις νέους/ες το έχουν σκεφτεί, φαίνεται, βάσει των ερευνητικών ευρημάτων, ότι η έλλειψη κεφαλαίου, το ασταθές ρυθμιστικό πλαίσιο, η γραφειοκρατία, το ασταθές επιχειρηματικό κλίμα που υπάρχει στην Ελλάδα, η οικονομική ύφεση, το βάρος των υποχρεώσεων και ευθυνών που ένας εργοδότης-επιχειρηματίας επωμίζεται αλλά και το ρίσκο-ανταγωνισμός που ενέχει ένα επιχειρηματικό εγχείρημα στην Ελλάδα, αποτελούν τους κύριους ανασταλτικούς παράγοντες για τους νέους για τη δημιουργία δικής τους επιχείρησης, είτε βραχυπρόθεσμα είτε μακροπρόθεσμα.

5. Βιογραφικοί σχεδιασμοί και στρατηγικές επιβίωσης των νέων (II)

- Αρκετοί/ές εξ αυτών δεν **σχεδιάζουν άμεσα να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό** για εύρεση καλύτερης εργασίας και βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσής τους, καθώς **φαίνεται να θεωρούν την μετανάστευση την έσχατη λύση.**
- Υπάρχουν, ωστόσο και κάποιοι/ές νέοι/ες, που **σκέφτονται σοβαρά την προοπτική της μετανάστευσης στο εξωτερικό**: **i.** είτε για εύρεση καλύτερης και πιο υψηλά αμειβόμενης εργασίας, **ii.** είτε για απόκτηση εργασιακής εμπειρίας σε συνδυασμό με τη συνέχιση των σπουδών τους: *«Σ.: Είναι ένα ζήτημα που με έχει απασχολήσει πάρα πολλές φορές και με απασχολεί ακόμα. [...] δυστυχώς όσο η κατάσταση παραμένει απελπιστική στην Ελλάδα, είναι μία σκέψη την οποία δεν μπορώ να αποφύγω. [...]» (Γ.Ι.5, Γιάννης).*
- Επίσης, βάσει των ερευνητικών ευρημάτων, στην πλειοψηφία τους, σχεδόν, οι νέοι/ες θεωρούν ως **καθοριστικούς παράγοντες εύρεσης εργασίας στην Ελλάδα, δεδομένης της υφιστάμενης δυσμενούς κατάστασης στην αγορά εργασίας και στις εργασιακές σχέσεις:**
 - ✓ τον «**βαθμό απελπισίας**»,
 - ✓ τις **γνωριμίες, την προγενέστερη εργασιακή εμπειρία, την γεωγραφική περιοχή και την προσωπικότητα.**
 - ✓ Και κατόπιν το **εκπαιδευτικό επίπεδο και τις ικανότητες,**

σκιαγραφώντας, ουσιαστικά ένα νέο μετασχηματισμένο πλαίσιο κριτηρίων και προσόντων, ως προς τις πιθανότητες εύρεσης εργασίας ή βελτίωσης των επαγγελματικών προοπτικών ενός ατόμου στην Ελλάδα:

- *«Σ.: [...]Βαθμός απελπισίας, [...] Όταν είσαι άνεργος χρόνια ή έχεις πολύ καιρό να βρεις κάποια δουλειά, [...]Κάνεις τα πάντα [...]» (Α.Ι.2., Γεωργία).*

6. Στάσεις – απόψεις - εμπειρίες των νέων για την εκπαίδευση και την κατάρτιση, την σχέση αυτών με την αγορά εργασίας, και για την εργατική νομοθεσία (I)

- Βάσει των ερευνητικών ευρημάτων, φαίνεται οι νέοι να **αναγνωρίζουν την προσφορά του εκπαιδευτικού συστήματος και της εκπαίδευσης γενικότερα** στην απόκτηση γνώσεων, ωστόσο:

- ✓ η υφιστάμενη **συγκεντρωτική δομή και γνωσιοκεντρική λειτουργία** του θεσμού της εκπαίδευσης καθώς και
- ✓ η **αναντιστοιχία μεταξύ προσφοράς και ζήτησης** σε προσόντα και δεξιότητες αλλά και
- ✓ η **ελλειμματική σύνδεση του εκπαιδευτικού συστήματος με την αγορά εργασίας,**

καθιστά τη μετάβαση των νέων από το εκπαιδευτικό σύστημα σε θέσεις σταθερής απασχόλησης μία εξαιρετικά δύσκολη, έως και ανέφικτη πολλές φορές, υπόθεση: *«Σ.: [...] Θεωρώ ότι το εκπαιδευτικό κομμάτι, ενώ έχουμε πολύ, πολύ υψηλό επίπεδο σπουδών, δεν συνάδει και δεν προσαρμόζεται με τις εργασιακές ανάγκες της αγοράς. [...]»* (Γ.Ι.8, Ελένη).

- Σε ό,τι αφορά στα **προγράμματα κατάρτισης και τη σύνδεσή τους με την αγορά εργασίας** στην Ελλάδα, αποτυπώνεται **μία τάση δυσπιστίας και άρνησης** από την πλευρά των περισσότερων νέων ως προς την **αποτελεσματικότητα των υφιστάμενων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης στην Ελλάδα και της σύνδεσής τους με την απασχόληση και την αγορά εργασίας, η οποία φαίνεται να έχει διαμορφωθεί εξελικτικά με το πέρασμα των ετών, τόσο με βάση την πρότερη και υφιστάμενη εργασιακή τους εμπειρία όσο, κυρίως, με βάση την γενικότερη κατάσταση των πραγμάτων που έχει διαμορφωθεί στην απασχόληση και στην οικονομία, κατά τη διάρκεια των ετών της Οικονομικής Ύφεσης έως στις μέρες μας στην Ελλάδα: *«Σ.: Θεωρώ ότι υπάρχει η διάθεση και η πρόθεση αλλά νομίζω δεν βοηθάει και το ίδιο το κράτος. Όχι ακριβώς στο πρόγραμμα, όσο το μετά το πρόγραμμα E.: Η σύνδεση με την αγορά εργασίας; Σ.: Αυτό. Ναι.[...]*» (Γ.Ι.3 Πάνος).**

6. Στάσεις – απόψεις - εμπειρίες των νέων για την εκπαίδευση και την κατάρτιση, την σχέση αυτών με την αγορά εργασίας, και για την εργατική νομοθεσία (II)

- Σε ό,τι αφορά στην υφιστάμενη εργατική νομοθεσία για την προστασία των εργαζομένων που απασχολούνται σε επισφαλείς μορφές εργασίας, με βάση τα ερευνητικά ευρήματα καταδεικνύεται ότι:
 - ✓ τόσο η αδυναμία σύνδεσης της «θεωρίας» με την «πράξη» και συνακόλουθα τα διαπιστωμένα implementation gaps αναφορικά με την εμπράγματο εφαρμογή της εργατικής νομοθεσίας,
 - ✓ σε συνδυασμό με τις ελλείψεις που παρατηρούνται σε σχέση με την συχνότητα των ελέγχων, από τα αρμόδια όργανα τήρησης της εργατικής νομοθεσίας: *«Σ.: [...]Στις εταιρείες που εργάζομαι τώρα εδώ και δύομισι χρόνια που δεν είναι τίποτα σωστό δεν έρχεται ο έλεγχος. [...]*» (Α.Π.2, Ρωζάνη), καθώς και
 - ✓ η αυξανόμενη τάση ελαστικοποίησης των εργασιακών σχέσεων στον ιδιωτικό τομέα,
 - i. είτε από την μονομερή κατάχρηση των εργοδοτών/τριών,
 - ii. είτε από την εξαναγκαστική «άτυπη» συμφωνία-συναίνεση μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων:
«Σ.: [...] δηλαδή δεν θεωρώ ότι κάποιος ο οποίος θα είχε μία διαφορετική επιλογή, θα πήγαινε σε μία μορφή επισφαλής εργασίας. Όλοι μας αναγκάζομαστε να το πράξουμε, διότι είτε δεν έχουμε επιλογή είτε τίθεται θέμα επιβίωσης ή εν πάση περιπτώσει αξιοπρεπούς διαβίωσης, έτσι; [...]» (Γ.Ι.5, Γιάννης),
 - ✓ τα οποία πλαισιώνονται από εγκαθιδρυμένες, πλέον, χρόνιες παθογένειες της ελληνικής αγοράς εργασίας, που διευρύνθηκαν με την οικονομική ύφεση της προηγούμενης δεκαετίας (European Commission, 2017: 12) και την υφιστάμενη οικονομική κρίση που έχει προκληθεί από την πανδημία του Covid-19 (INΣΕΤΕ/Ικκος & Κουτσός, 2018: 3; Kanelleas et al., 2020: 36), έχουν οδηγήσει σε μία εξελικτική αποσυνάρτηση των εργασιακών σχέσεων του ιδιωτικού, κυρίως, τομέα από το υφιστάμενο ρυθμιστικό πλαίσιο.

7. Ζητήματα δημόσιας εμπιστοσύνης και πολιτικής συμπεριφοράς

Διαπιστώνονται επίσης:

i. Η έντονη δυσαρέσκεια, απογοήτευση και δυσπιστία που νιώθουν για το πολιτικό σύστημα και το πολιτικό προσωπικό της Ελλάδας αλλά και τους θεσμούς (ακόμα και για το θεσμό της δικαιοσύνης):

- «Σ.: [...] Δεν είναι η καλύτερη η γνώμη μου. [...] Λάθος πολιτικές, πολιτικές που διογκώνουνε προβλήματα. [...] κάποιες εξυπηρετούν συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων και όχι το σύνολο της κοινωνίας. [...] Είναι λίγο κλονισμένη η εμπιστοσύνη μου στους θεσμούς [...]. Δικαιοσύνη. Βλέπω πράγματα που δεν μου αρέσουνε. [...]» (Γ.Ι.7, Βαγγέλης).

ii. Η απογοήτευση των νέων για το Κράτος Πρόνοιας, τις δομές και τις πολιτικές που εφαρμόζονται ως αντιστάθμισμα χρόνιων παθολογιών (βλ. αναλυτικά Kotroyannos et al., 2015):

- «Σ.: Όχι. [...]. Θεωρώ ότι αυτή τη στιγμή, δίνεται η δυνατότητα να πέσει τόσο το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων που να φτάσει σε μη αξιοπρεπείς συνθήκες. Και τότε δίνονται πιθανότατα μία βοήθεια, [...], αλλά απλά ο κόσμος έχει φτωχοποιηθεί πάρα πολύ. [...]» (Γ.Ι.8, Ελένη).

- Όλα τα προαναφερθέντα, αποτυπώνουν μια διευρυμένη απαξία των πολιτικών θεσμών και συνακόλουθα μια σοβούσα μείζονα κρίση εμπιστοσύνης σε συνδυασμό με την προϊούσα απονεύρωση της δημόσιας εμπιστοσύνης ανάμεσα στους νέους.
- Φαίνεται επίσης ότι οι τεκτονικοί μετασχηματισμοί στην αγορά εργασίας της προηγούμενης δεκαετίας σε συνδυασμό με τον αντίκτυπο της πανδημίας του Covid-19 στην αγορά εργασίας, έχουν καταστήσει τους/τις νέους/ες εγκλωβισμένους/ες σε μία εξ ανάγκης επισφαλή παράτυπη εργασιακή «κανονικότητα», η οποία θεωρούμε ότι τείνει να μετασχηματιστεί σε μία κοινωνική κατασκευή στην κατεύθυνση διαμόρφωσης ενός νέου (εξαρθρωμένου) «εργασιακού habitus» με κύριες προσλαμβάνουσες την επίμονη εργασιακή επισφάλεια και την συνακόλουθη ευαλωτότητα των νέων εργαζομένων.

5. Συμπεράσματα – Καταληκτικές Επισημάνσεις

- Ε κατακλείδι, με βάση όλα τα προαναφερθέντα, φαίνεται να αναδεικνύεται μία ευρύτερη τάση διεύρυνσης και «κανονικοποίησης» των μορφών επισφαλούς εργασίας αναφορικά με τη νέα γενιά, ιδίως του συνδυασμού δηλωμένης και αδήλωτης εργασίας αλλά και της αποκλειστικά αδήλωτης εργασίας καθώς και εκτεταμένης ελαστικοποίησης των όρων εργασίας.
- Διαμορφώνεται, έτσι ένα νέος **δυϊσμός της αγοράς εργασίας** (labour market dualization), μία νέα νόρμα, ο οποίος αφορά στους/στις νέους/ες που είναι επισφαλώς εργαζόμενοι/ες: ως **insiders** δύναται να θεωρηθούν οι επισφαλώς εργαζόμενοι/ες που απασχολούνται στο πλαίσιο ενός πιο δομημένου και λιγότερου ελαστικοποιημένου εργασιακού καθεστώτος, με πιο «κανονικούς» όρους απασχόλησης. Οι **outsiders** είναι οι νέοι/ες, που είναι επισφαλώς εργαζόμενοι/ες και απασχολούνται με πολύ ελαστικοποιημένους και «ευέλικτους» όρους εργασίας, και με αυξημένο κίνδυνο να βιώσουν το «φαινόμενο (του) τρόμου» (κατά Lodovici & Semenza, 2012: 7).
- Οι μετασηματισμοί στην αγορά εργασίας, που έχουν επέλθει λόγω της πανδημίας και της συνακόλουθης οικονομικής Κρίσης-Υφεσης, δείχνουν να εκβάλλουν στην περαιτέρω επιδείνωση του εργασιακού status αρκετών νέων και συνακόλουθα στη μεταγωγή τους σε ένα πολύ πιο επισφαλές εργασιακό καθεστώς, προκαλώντας ουσιαστικά μία ρήξη στην ήδη επισφαλή βιοτική τους τροχιά.
- Η διαφαινομένη, διευρυμένη και (συχνά) εξαναγκαστική, νεόδημητη εργασιακή «κανονικότητα» (με τη συχνή παραβίαση των εργασιακών δικαιωμάτων των επισφαλώς εργαζόμενων νέων και συνακόλουθα τις σοβαρές επιπτώσεις στις εργασιακές σχέσεις) δείχνει να οδηγεί σε μία ανακατασκευή της «ηθικής της εργασίας», με επικυρίαρχες τις (παράτυπες) εργασιακές νόρμες.
- Αυτές πλαισιώνονται από έναν επιβεβλημένο «νόμο της σιωπής», τόσο από την πλευρά των εργοδοτών όσο και από την πλευρά των εργαζομένων, στον οποίο οι τελευταίοι (εξ ανάγκης) συχνά συναινούν για λόγους βιοπορισμού και επιβίωσης και ελλείψει εναλλακτικών.
- Τα προαναφερθέντα θεωρούμε ότι έχουν εκβάλλει στη δημιουργία ενός νέου είδους «πρεκαριάτου» (βλ. Standing 2014), με κύριες συνισταμένες την **επισφάλεια, την αβεβαιότητα και την κοινωνική ευαλωτότητα, αλλά και τη σταδιακή αποδυνάμωση του «standard framework of biography»** (Alheit & Bergamini, 1998: 122) των νέων, **μετατρέποντάς το ουσιαστικά σε ένα precarious framework of biography**. Οι συνέπειες αυτών για την κοινωνική συνοχή ενδέχεται να αποβούν καθοριστικές και εκτατικές και η ανάγκη για αλλαγή παραδείγματος (paradigm shift) στην αγορά εργασίας συνιστά μια επίμονη πρόσκληση για το σύνολο του πλέγματος των δημόσιων πολιτικών (public policy complex).

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσσες

- Denzin, N. K. (1978). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Eurofound (2020). *Living, working and COVID-19*. Eurofound, Dublin. Available at: <http://eurofound.link/covid19data>.
- European Commission (2017). *Reflection Paper on the Social Dimension of Europe*. COM(2017) 206. European Commission.
- Eurostat (2020a). *Part-time employment as percentage of the total employment, by sex and age (%)* [lfsa_eppga]. Available at: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_eppga&lang=en.
- Eurostat (2020b). *Involuntary part-time employment as percentage of the total part-time employment, by sex and age (%)* [lfsa_eppgai]. Available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_eppgai&lang=en.
- Eurostat (2020c) *In-work at-risk-of-poverty rate by full-/part-time work - EU-SILC survey* [ilc_iw07]. Available at: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_iw07&lang=en.
- Eurostat (2020d). *Main reason for part-time employment - Distributions by sex and age (%)* [lfsa_epgar]. Available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_epgar&lang=en.
- Eurostat (2020e). *In-work at-risk-of-poverty rate by type of contract - EU-SILC survey* [ilc_iw05]. Available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_iw05&lang=en.
- Kalleberg, A. L., & Vallas, St. P. (2017). Probing Precarious Work: Theory, Research, and Politics. In A. L. Kalleberg, & St. P. Vallas (eds.), *Precarious Work (Research in the Sociology of Work)*. (Volume 31), Emerald Publishing Limited, pp. 1-30.
- Kotroyannos, D., Lavdas K., Papadakis, N., Kyridis, A., Theodorikakos, P., Tzagkarakis, S.-I, Drakaki, M. (2015). An Individuality in Parenthesis? Social Vulnerability, Youth and the Welfare State in Crisis: On the Case of Neets, in Greece, within the European Context. *Studies in Social Sciences and Humanities*, Vol. 3, No. 5, December, pp. 268-279. Available at: <https://ideas.repec.org/a/rss/jnljsh/v3i5p4.html>.
- Lodovici, M. S., & Semenza, R. (Eds.). (2012). *Precarious work and high-skilled youth in Europe*. (Vol. 937). Milan: FrancoAngeli.
- Eurostat (2021a). *Labour market in the light of the COVID 19 pandemic - quarterly statistics* (online publication). Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Labour_market_in_the_light_of_the_COVID_19_pandemic_-_quarterly_statistics.
- Eurostat (2021b). *Labour market slack by sex and age - quarterly data* [ifsi_sla_q]. Available at: <https://bit.ly/37zxW03>.
- Eurostat (2021c). *Impact of COVID-19 on employment income - advanced estimates*. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Impact_of_COVID-19_on_employment_income_-_advanced_estimates.
- Standing, G. (2014). *The precariat: the new dangerous class*. London/UK, New York/N.Y.: Bloomsbury.

Ελληνόγλωσσες

- Alheit, P. & Bergamini, St. (1998). Βιογραφική έρευνα και έρευνα ιστοριών ζωής, στο Σ. Παπαϊωάννου, P. Alheit & H. Salling Olesen (επιμ.), *Κοινωνικός Μετασχηματισμός, Εκπαίδευση και Τοπική Κοινωνία*. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης – Τμήμα Κοινωνιολογίας & Διεθνές Μεταπτυχιακό Θερινό Σχολείο, σσ. 121-130.
- ΕΛΣΤΑΤ (2020a). *Ελληνική Στατιστική Αρχή - Πίνακας 20 (Α' τρίμηνο 2020)*. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO01/2019-Q1>.
- ΕΛΣΤΑΤ (2020b). *Ελληνική Στατιστική Αρχή - Πίνακας 20 (Β' τρίμηνο 2020)*. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO01/2019-Q1>.
- ΕΛΣΤΑΤ (2020c). *Ελληνική Στατιστική Αρχή - Πίνακας 20 (Γ' τρίμηνο 2020)*. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO01/2019-Q1>.
- ΙΝΣΕΤΕ/Ικκος, Α., & Κουτσός, Σ. (2019). *Η συμβολή του Τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2018. 1^η εκτίμηση (προσωρινά στοιχεία) – Μάιος 2019*. ΙΝΣΕΤΕ. Διαθέσιμο στο: https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/02/Tourism-and-Greek-Economy_2017-2018.pdf.
- Kanelleas, A., Psarologos, D., Voulgaris, D., Gourzis, K., & Gialis, S. (2020). Το σκληρό άνισο περιφερειακό αποτύπωμα της πανδημίας: Μια αποτίμηση με βάση το «COVID-19_Regional_Labour» web GIS για τον Μεσογειακό Ευρωπαϊκό Νότο. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Τομ.154, σσ.29-39. doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.23227>.
- Παπαδάκης, Ν. (2016). Έρευνα και ολοκληρωμένη παρέμβαση για τους NEETs και τη νεανική ανεργία: Το Έργο “NEETs2” και το φαινόμενο του dis-engaged self. Στο Ν. Παπαδάκης, Α. Κυρίδης, Ν. Φωτόπουλος (επιμ.), *Νέα Γενιά και NEETs στην Ελλάδα της Κρίσης. Οι Επείγουσες Διαστάσεις του Προβλήματος: Έρευνα και Ολοκληρωμένη Παρέμβαση*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης, σσ. 19-37.
- Παπαδάκης, Ν., Παπαργύρης, Α., Δαφέρμος, Β., Δρακάκη, Μ., Πλυμάκης, Σ. (2016). Ζητήματα βιοτικής τροχιάς, στρατηγικές επιβίωσης, δημόσια εμπιστοσύνη και πολιτική συμπεριφορά των Neets στην Ελλάδα σήμερα, στο Ν. Παπαδάκης, Α. Κυρίδης, Ν. Φωτόπουλος (επιμ.), *Νέα Γενιά και NEETs στην Ελλάδα της Κρίσης. Οι Επείγουσες Διαστάσεις του Προβλήματος: Έρευνα και Ολοκληρωμένη Παρέμβαση*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης, σσ. 57-79.
- Τσιώλης, Γ. (2014), *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.